Надія ПОПОВИЧ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ АНТРОПОНІМІКОН ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ І. КОЧЕРГИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.
Випуск 1 (33) 2015
УДК 811.161.2'373.23
Попович Н. Літературно-художній антропонімікон драматичних творів І. Кочерги; 9 с.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. У статті поданий аналіз літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги. Значна увага приділяється дослідженню функцій літературно-художніх антропонімів. Характеризуються чоловічі та жіночі імена в офіційній формі, що виконують номінативну функцію, характеристичні літературно-художні антропоніми, здрібніло-пестливі варіанти імен, національно значущі іменування тощо.

Ключові слова: літературно-художній антропонімікон, літературно-художня антропонімія, літературно-художні антропоніми, ім'я, прізвище, ім'я по батькові, І. Кочерга.

Протягом останніх десятиріч спостерігається значне посилення інтересу до проблем української літературно-художньої антропоніміки [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8; 9]. Літературно-художня антропонімія, на відміну від реальної антропонімії, має свої особливості. Дослідження різноманітних питань літературно-художньої антропоніміки є актуальним.

Об'єктом нашого дослідження є літературно-художні антропоніми (далі — ЛХА) у п'єсах І. Кочерги, їх функціональне навантаження.

Мета статті — проаналізувати функціональне навантаження літературно-художніх антропонімів у драматичних творах І. Кочерги.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- з'ясувати функції ЛХА, вжитих у п'єсах І. Кочерги, розглядаючи при цьому кожен ужиток власної назви;
- встановити ті семантичні варіації найменувань персонажів, що з'являються в конкретному використанні і зумовлені контекстом твору;
- окреслити специфічні ознаки ЛХА, які простежуються у драматичних творах письменника.

На нашу думку, ЛХА необхідно досліджувати як у монологічному авторському мовленні, діалогах персонажів, так і в ремарках п'єс. Таким чином можна якнайповніше вивчити найменування персонажів драматичних творів.

Подані у ремарці додаткові відомості про персонажа можуть визначити справжні мотиви номінації денотата. Адже І. Кочерга для створення комічного ефекту інколи іменує свого персонажа всупереч особливостям його зовнішності, характеру, як-от: "В цю мить вбігає П у ш и н к а … і ніколи не подумаєш, що ця *тендітна, принадна* жінка може бути такою енергійною …" ("Підеш – не вернешся").

ЛХА, які виконують номінативну функцію, є основою літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги. Таким чином драматург підтверджує достовірність зображуваних у п'єсах персонажів та подій. Як ми спостерегли, основну частину номінативних найменувань персонажів у драматичних творах письменника складають імена, прізвища, запозичені автором з реального українського антропонімікону. Наприклад: чоловічі імена – *Василь* ("Фея гіркого мигдалю"), *Остап, Прокіп, Мусій, Лук'ян* ("Алмазне жорно"), *Марко* ("Марко в пеклі"); жіночі імена – *Мокрина* ("Фея гіркого мигдалю"), *Стефанія* ("Алмазне жорно"), *Тетяна* ("Натура й культура"), *Маргарита* ("Нічна тривога"); прізвища – *Дзюба, Кряква* ("Фея гіркого мигдалю"), *Хмарний, Макосій, Шенчик, Дубровський, Прокопенко, Білий, Ботвиненко, Козак, Шевчук, Лобода, Руденко, Різниченко, Середа, Чередниченко, Швець, Куцопалий, Гладиженко, Круп'янка* ("Алмазне жорно"), *Панаженко* ("Марко в пеклі"), *Кучерявий, Пшеничний, Вознюченко, Суспа, Стусаненко, Прищепа, Футорянський* ("Натура й культура"), *Передерій, Чіп, Капуста, Кмітич, Пирхайло, Козека, Балабуха, Шпак, Мелешко, Журба, Ходкевич* ("Свіччине весілля"), *Юркевич, Таратута, Черевко* ("Майстри часу"), *Любовицька, Дрозденко* ("Нічна тривога") тощо.

Літературно-художній антропонімікон драматичних творів І. Кочерги містить ЛХА, які характеризують українську чи неукраїнську національність денотатів. Національно значущі ЛХА, які характеризують українську національність персонажів, творять загальнонаціональне українське тло твору. Такі ЛХА – це запозичені автором з реального українського антропонімікону офіційні імена та прізвища. Наприклад: *Остап Макосій, Василь Прокопенко, Федір Козак, Яків Руденко* ("Алмазне жорно"), *Вознюченко* ("Натура й культура"), *Мелешко* ("Свіччине весілля"), *Дрозденко* ("Нічна тривога").

Національно значущими є також ЛХА, які, на відміну від офіційних іменувань, можуть мати характеристичну чи емоційно-оцінну конотації; напр.: *Коваленчиха* ("Натура й культура").

У репертуарі літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги спостерігаємо іменування, якими названі персонажі-неукраїнці. Наприклад: *Бжостовський, Пшеменський, Францишка* ("Фея гіркого мигдалю"), *Юзеф*

Стемпковський, Пшездецький, Пшепюрковський (“Алмазне жорно”). У таких іменуваннях простежуються специфічні польські риси.

Трапляється, коли персонажі-українці іменуються неукраїнськими за походженням ЛХА. Наприклад: *Серьожа* (“Підеш – не вернешся”).

Змальовуючи у своїх творах події, що відбуваються у певному просторі та часі, драматург намагається якнайточніше відтворити реальний антропонімікон визначеної історичної доби. Використання таких ЛХА є доказом достовірності подій, що змальовуються у драматичному творі, а використання письменником ЛХА, які не відповідають визначеному періоду, може призвести до появи у читача (глядача) сумніву щодо реальності змальованих подій.

У творенні реального часово-просторового фону драматичних творів важливим є використання іменувань реальних історичних осіб; напр.: київський князь *Ярослав, Інгігерда* – його дружина, *Єлизавета*, *Анна, Володимир* – їхні діти, норвезький король *Гаральд, Святополк* (“Ярослав Мудрий”).

Літературно-художня антропонімія драматичних творів, написаних на історичну тематику, повинна однозначно корелювати із визначеним історичним періодом. Поряд із ЛХА, які позначають реальних історичних осіб, драматург використовує для номінації вигаданих персонажів іменування, які були поширеними на території, де відбуваються дії твору, а також іменування, які вживалися у визначений час. Наприклад: *Людомир, Милуша, Журейко, Ратибор, Слав’ята, Турвальд, Ярун* (“Ярослав Мудрий”).

Спостерігаємо, що іменуючи персонажів у своїх творах, драматург враховує їх соціальний статус, сімейний стан, професію тощо.

Основну частину соціально значущих ЛХА становлять іменування, які є важливим мовностилістичним засобом об’єктно-вікової характеристики персонажів. У літературно-художньому антропоніміконі драматичних творів письменника представлені традиційні жіночі варіанти прізвищ, які утворені від прізвища чоловіка; напр.: *Коваленчиха* (“Натура й культура”).

У п’єсах І. Кочерги є випадки, коли соціальний статус персонажів виражається апелятивом. Наприклад: *Шенчик-музика, граф Ружинський* (“Алмазне жорно”), *князь Ольшанський, кушнір Журба* (“Свіччине весілля”), *машиніст Черевко, граф Лундишев* (“Майстри часу”), *завгосп Спичаковський* (“Підеш – не вернешся”).

У літературно-художньому антропоніміконі драматичних творів письменника наявні експресивно-оцінні ЛХА.

Для того, щоб правильно визначити силу емоційного навантаження ЛХА, необхідно насамперед виявити емоційно нейтральні ЛХА.

Первинними емоційно нейтральними є передусім офіційні імена, імена по батькові та прізвища персонажів.

Серед здрібніло-пестливих ЛХА з мінімальною мірою вияву експресії досить поширені іменні варіанти, які утворені за допомогою мономорфемних суфіксів суб’єктивної оцінки; напр.: *Петрусь, Павлик* (“Натура й культура”), *Мелася* (“Свіччине весілля”) тощо.

Виразниками вищого рівня вияву позитивної емоційно-експресивної оцінки у ЛХА є поліморфемні суфікси; напр.: *Клавочка* (“Фея гіркого мигдалю”), *Меланочка* (“Свіччине весілля”).

Завдяки відновленню доантропонімійної семантики емоційно-оцінні ЛХА здатні набувати найрізноманітніших характеристичних можливостей. ЛХА цього типу добираються або штучно утворюються за зразком реальних антропонімів.

У п’єсі І. Кочерги “Натура й культура” “нашіптувач” має прізвисько *Навуходоносор*, а персонаж, який став на заваді, “занозою”, в аморальній поведінці Бориса Кучерявого іменується ЛХА *Заноза*. Драматург у п’єсі “Свіччине весілля” персонажа, який бореться за дозвіл киянам запалювати в будинках світло, іменує ЛХА *Свічка*.

Для характеристики персонажів драматург іноді використовує енантіосемію внутрішньої форми найменування. Зв’язок між доантропонімійною семантикою ЛХА і характером, зовнішністю чи іншими особливостями персонажа може заперечуватись у діалогах персонажів, у ремарках п’єси тощо. Наприклад: незграбну жінку, яка перекидає все на своєму шляху, названо *Пушинкою*: “П р о ф е с о р. Добра мені “*Пушинка*.” Це справжня бомба!” (“Підеш – не вернешся”).

Інформаційно-оцінні ЛХА виступають важливим мовностилістичним засобом характеристики персонажів п’єс.

Опрацювання складу ЛХА у драматичних творах І. Кочерги сприяє з’ясуванню загальних та індивідуальних принципів відбору та появи нових іменувань, виявленню вжитих оказіоналізмів тощо.

За нашими спостереженнями, в літературно-художньому антропоніміконі п’єс драматурга власні імена персонажів в абсолютній більшості за своїм складом нічим не відрізняються від реальних антропонімів. Це зумовлено насамперед тим, що драматург прагне, щоб його персонажі сприймалися читачами (глядачами) як реальні особи.

У драматичних творах І. Кочерги поширені відапелятивні прізвища, тобто прізвища, утворені від апелятивів без будь-яких формальних трансформацій; напр.: *Кряква, Цвіркун* (“Фея гіркого мигдалю”), *Скряга, Козак, Лобода, Середа, Швець, Швачка* (“Алмазне жорно”), *Скиба, Прищепа, Заноза* (“Натура й культура”), *Свічка, Чіп, Капуста, Шпак* (“Свіччине весілля”).

Досліджуючи використання відапелятивних прізвищ у п’єсах драматурга, зауважимо, що носіями прізвищ цього типу є як дійові особи, так і позасюжетні персонажі. Наприклад, до перших належать такі іменування, як: *Кряква, Цвіркун*

(“Фея гіркого мигдалю”), *Скиба, Прищепа, Заноза* (“Натура й культура”), *Свічка, Чіп, Капуста, Шпак* (“Свіччине весілля”). До других відносимо, зокрема, такі ЛХА: *Козак, Лобода, Середа, Швець, Швачка* (“Алмазне жорно”), *Журба* (“Свіччине весілля”).

Часто прізвища цього типу у п’єсах виконують характеристичну функцію. У використанні семантичної сторони прізвища драматург повинен виявляти відчуття міри. Якби у кожному іменуванні оцінка лежала на поверхні, то антропонімікон творів автора втратив би реалістичність.

Наявність у прізвищі антропоформанта – **енко** характеризує його носія за національністю, тобто як персонажа-українця, як-от: *Прокопенко, Руденко, Римаренко* (“Алмазне жорно”), *Панаженко* (“Марко в пеклі”), *Стусаненко* (“Натура й культура”), *Дрозденко* (“Нічна тривога”).

Серед прізвищ персонажів-українців переважають також прізвища з такими антропоформантами, як:

– ич: *Кмітич* (“Свіччине весілля”);

– ович: *Калинович* (“Алмазне жорно”);

– ук: *Шевчук* (“Алмазне жорно”) тощо.

У складі літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги представлені прізвища персонажів-чоловіків у формі повних прикметників з антропоформантом **-ий**; напр.: *Хмарний, Білий* (“Алмазне жорно”), *Кучерявий, Пшеничний* (“Натура й культура”).

Є випадок, коли драматург при номінації персонажа використав прізвище, що має форму присвійного прикметника з антропоформантом **-ів**, як-от: *Приятелів* (“Марко в пеклі”).

У літературно-художньому антропоніміконі п’єс драматурга спостерігаємо використання автором прізвищ з антропоформантами **-ський**, **-цький** при номінації персонажів, які належать до вищого соціального стану; напр.: *Дубровський, Лабенський, Виверський*, граф *Ружинський* (“Алмазне жорно”), князь *Ольшанський* (“Свіччине весілля”).

У складі літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги спостерігаємо складні прізвища, антропооснови яких належать до різних частин мови; напр.: іменник та дієслово — *Макосій* (“Алмазне жорно”); дієслово та іменник — *Перебийніс* (“Алмазне жорно”), *Вернидуб* (“Підеш – не вернешся”).

Спостерігаємо також прізвище, утворене складанням основ різних частин мови та за допомогою антропоформанта **-ський**; напр.: *Двігубський* (“Фея гіркого мигдалю”).

Зрідка для номінації персонажів вживаються складені прізвища, що становлять поєднання двох самостійних прізвищ; напр.: *Дряквін-Кублинський* (“Фея гіркого мигдалю”).

У складі літературно-художнього антропонімікону драматичних творів І. Кочерги представлені також прізвиська персонажів. Прізвиська – це додаткові неофіційні іменування, які присвоюються денотатам згідно з їх характерами, зовнішністю, звичками, поведінкою, родом заняття тощо. Наприклад, у п’єсі “Натура й культура” виявляємо складне прізвисько персонажа – *Навуходоносор*.

Як іменування персонажів драматург у п’єсах використовує та осмислює одиниці різноманітних лексико-семантичних розрядів, що виявилися найбільш придатними при формуванні ЛХА. Звичайно, що як індивідуальні іменування персонажів, усі ЛХА – це іменники, а високий індекс їх використання підтверджується тим, що субстантивність – найсуттєвіший атрибут саме іменника. Таким чином, можна стверджувати, що у складі ЛХА іменники є своєрідним лексичним ядром, навколо якого групуються й інші феномени, які поза антропонімійною сферою не є іменниками.

Практично невичерпними у складі ЛХА є потенційні можливості апелятивів. Свідченням творчого підходу письменника до апелятивного джерела є залучення ним в якості ЛХА загальних слів, які належать до різноманітних смислових груп. Наприклад: *Дзюба, Цвіркун* (“Фея гіркого мигдалю”), *Скиба, Прищепа, Заноза* (“Натура й культура”), *Свічка* (“Свіччине весілля”) тощо.

Як бачимо, у драматичних творах І. Кочерги широко представлені номінативні ЛХА, характеристичні найменування, які мають об’єктно-вікове значення, вказують на сімейний стан, соціальний статус денотатів, певні особливості їхньої зовнішності тощо. ЛХА, які у п’єсах драматурга виконують характеристичну функцію, як ми спостерегли, мають важливе значення для характеристики персонажів.

Література

1. Белей Л. Джерельна база української літературно-художньої антропонімії кін. XVIII – XX ст. / Любомир Белей // Українське і слов’янське мовознавство. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2001. – С. 88-91.
2. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст./ Любомир Белей – Ужгород, 1995. – 120 с.
3. Дослідження з ономастики. Збірник наукових праць. Статті та тези за матеріалами VII Всеукраїнської ономастичної конференції 1-3 жовтня 1997 р. – Дніпропетровськ, 1997. – 64 с.

4. Зубов М. І. Ім'я персонажа як елемент мовленнєво-образної структури художнього твору// Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник праць. – К.: НМК ВО, 1992. – С. 4- 14.
5. Кочерга І. Драматичні твори/ Упоряд.: В. С. Брюховецький, М. М. Острик /І. Кочерга – К.: Наукова думка, 1989. – 736 с.
6. Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник праць. – К.: НМК ВО, 1992. – 163 с.
7. Немировська О. Ф., Немировська Т. В. Українська літературна ономастика: взаємозв'язки і паралелі поетики /О. Немировська // Літературна ономастика української та російської мов: взаємодія, взаємозв'язки. Збірник наукових праць. – К., 1992. – С. 18-25.
8. Попович Н. Ф. Соціально значущі літературно-художні антропоніми в українській драматургії XIX-XX ст. / Н. Попович // Науковий вісник Ужгородського університету. — №9. — Ужгород, 2004. — С. 46-50.
9. Попович Н. Ф. Структура літературно-художніх антропонімів української драматургії XIX — XX ст.: однослівні іменування/Н. Попович // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. — Вип. 8. — Ужгород, 2005. — С. 251-257.

Надежда ПОПОВИЧ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ АНТРОПОНИМИКОН ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И. КОЧЕРГИ

Аннотация. В статье подан анализ литературно-художественного антропонимикона драматических произведений И. Кочерги. Значительное внимание уделено изучению функций литературно-художественных антропонимов. Характеризуются мужские и женские имена в официальной форме, которые исполняют номинативную функцию, уменьшительно-ласкательные варианты имен, национально значимые именования.

Ключевые слова: литературно-художественный антропонимикон, литературно-художественная антропонимия, литературно-художественные антропонимы, имя, фамилия, отчество, И. Кочерга.

Nadiya POPOVYCH

LITERARY AND ARTISTIC ANTHROPONYMYCON IN THE DRAMATIC WORKS OF I. KOCHERHA

Summary. The article focuses on the literary-artistic anthroponymycon of I. Kocherha. Are characterized male and female names in official form, that perform nominative function, reduced-endearment names variants, names of the characters that perform the characteristic function.

Key words: literary-artistic anthroponymycon, literary-artistic anthroponymy, literary-artistic anthroponyms, name, surname, name and surname, I. Kocherha.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2015 р.

Попович Надія Ференцівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін Мукачівського державного університету